

ГАЛИНА СЮТА
«УВІЧНОЮ ЗАВЖДИ ТУ САМУ ЛЮДИНУ...» (ОБРАЗ ЛЮДИНИ У ПОЕЗІЇ
УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ)

Відмежованість української діаспорної поезії від політичних проблем, своєрідне табу на політичні теми, яке наклали на свою мовотворчість самі автори («Зверталися ми майже виключно до особистих тем, свідомо цураючись патріотичних» (Ю. Тарнавський), стимулювали зосередження поетів на темах філософських, екзистенційних, сприяли антропоцентризму їх художнього мовомислення. *Людина* стає центром поетичного світу, через неї, її почуття, сприймання чи неприйняття оцінюються навколишній світ, інші люди, філософські (*час*) та буттєві (*життя, смерть*) категорії тощо.

Варто зауважити, що мовно-естетична інтерпретація образу людини у поезії західної діаспори (Ю. Тарнавський, В. Вовк, Е. Андієвська, Б. Рубчак, Б. Бойчук, П. Килина, Ю. Коломиєць) значно ближча до концепції сучасних українських поетів-постмодерністів, аніж до співвідносних за часом творчості шістдесятників. *Людина* осмислюється діаспорними авторами не стільки як самодостатня особистість, *homo sapiens*, скільки як представник людства, одна з мільйонів, частина навколишнього світу. У поетичних текстах така позиція зазвичай реалізується у предикативних та об'єктних метафорах, що поєднують образ *світ* та компоненти лексико-семантичної парадигми образу *людина* (напр., особові та присвійні займенники, назви частин тіла тощо): **Я люблю бути частиною світу, щоби світ був частиною мене** (Ю. Тарнавський); **в своєму тілі я чую, немов, будучи всесвітом...** (Ю. Тарнавський); **він носив всесвіт у своїх зіницях з опалю** (В. Вовк).

Один із наскрізних мотивів аналізованої поезії — *невичленуваність людини із середовища їй подібних*. Стилістично комфортною формою вираження такого узагальнення є регулярне вживання множинного іменника *люди*, що підкреслює прагнення до максимальної типізації: **люди хочуть підливати сад життя** (В. Вовк); **постійно дійсність більша або менша, ніж люди бажать** (В. Вовк); **люди мурами задушуть мрію і страхом смерті виключать любов** (Б. Бойчук); **на вулицях живуть люди і дні ростуть між тобою і мною** (Ю. Тарнавський); **в неділю люди сплять, сидять у м'яких кріслах** (Ю. Тарнавський).

Сема 'багато людей' присутня і в тих контекстах, які засвідчують поетичну індивідуалізацію людини, як-от в автологічному образі Ю. Тарнавського *людина в юрбі, серед поту і жовтих звуків*. При цьому номінація *людина* як носій індивідуальних характеристик сполучається з іменником *юрба* ('велике, безладне, неорганізоване скупчення людей; натовп' (СУМ, XI, с 615), актуалізуючи типовий для діаспорної поезії мотив *екзистенційної розгубленості*. Увиразнення вказаного мотиву вдало забезпечує метонімічна деталь *серед поту і жовтих звуків*. Семантичне прирощення, яке спостерігаємо в конкретизуючій епітетній деталі *жовті*, демонструє перехід від номінативного значення 'середній між оранжевим і зеленим; який має колір золота, яєчного жовтка, соняшникового суцвіття' (СУМ, II, с 540) до узагальнено-образного 'зблідлий, змарнілий; втомлений'. Узагалі, слід відзначити, що кольороназва *жовтий* є частотним складником метафор екзистенційного змісту, пор.: **Біля рук, що скриплять, як двері, живуть жовті нащадки** (Ю. Тарнавський).

Поезії, присвячені осмисленню проблем життя *людини* в сучасному світі, актуалізують характерні мотиви й образи, постійна повторюваність яких дає підстави говорити про окреслення своєрідного психологічного типу людини. Скажімо, в інтерпретації авторів української діаспори семантичними стрижнями для змалювання психологічного портрета *людини* є також *самотність, совість та внутрішня свобода*.

Серед образотворчих засобів, застосовуваних поетами для стилістичної реалізації теми *самотності*, передусім звертаємо увагу на епітети. Здебільшого це індивідуально-авторські означення, які кульмінують емотивну семантику номінації *самотність*: **В кам'яній, в остаточній самотності, Що забула розлуку і біль, бачу я твої сльози розкотисті** (Б. Рубчак); **Впаде на груди, як туман, Густа самотність** (В. Вовк).

Із погляду механізму стилістичного оформлення цікавими є контексти, у яких відбувається своєрідна контамінація мотивів *самотність* та *позбавлення свободи*. При цьому об'єктивний логічний зв'язок між цими поняттями знаходить вираження через їх узалежнення в структурах генітивної метафори (*В'язниця моєї самоти має прозорі стіни* (Ю. Тарнавський), підрядних конструкціях (*Треба більшої самоти, ніж та, що в чотирьох стінах* (Б. Рубчак); *із самоти, що втомила сітями* (Б. Рубчак). Проте коли йдеться про характеристику людини, поети урізноманітнюють стилістичну форму і засоби репрезентації семи 'самотність', незмінно зберігаючи при цьому конотативне забарвлення, що є домінуючим при окресленні психологічного портрета. Скажімо, найпродуктивнішими типами образотворення є метафори із носіями відповідної семантики у функції предиката (*Людина є сама між землею і небом... бо вгорі є добро, а внизу є зло, а людина є посередині з піску і з води .. Людина є сама між добром і злом* (Ю. Тарнавський); *Я є сам серед людей і книжок в бібліотеці серед задуманих вразливих на кроки коридорів* (Ю. Тарнавський) та епітетизація (*самітний гітарист під плоским небом* (Ю. Тарнавський); *Самітна, сиджу під рожевим муром і ні думаю, ні шаную, ні молю, бо, народившись, не існую* (П. Килина).

Для творення індивідуальної психологічної характеристики людини автори актуалізують також мотив *сумління, совість*, що виявляється через контекстуальну синонімізацію фразем *ховатися перед своїм сумлінням та втікати від себе: Коли благословляється на світ, тоді людина ховається перед своїм сумлінням і втікає від себе* (В. Вовк). Водночас для втілення мотиву *внутрішньої свободи* автори звертаються до традиційного для української словесності образу *крила*, асоціюючи його у метафору заперечного змісту: *Вашим колегам не вільно бути людьми з крилами* (В. Вовк).

На тлі послідовного окреслення негативно-оцінного образу *людини* дисонансно звучать епізодичні лірично-поетичні метафори, які виявляємо у мовостилі В. Вовк: *Увічною завжди ту саму людину, з корінням, Яку не столочить; але нічого на світі понад людину в зеніті*.

Лінгвопоетична концепція образу людини, вибудована у поезії західної діаспори, включає й аспект осмислення людиною свого місця у навколишньому світі, у житті. Для текстової реалізації відповідних софістичних розмірковувань поети послуговуються різними типами структур експресивного синтаксису (невласне питальні та риторично-питальні конструкції): *Хто з нас справді є собою? Хто з нас є справжній?* (Б. Рубчак); *Чи я не ілюзія чогось?* (Ю. Тарнавський); *Чи я не новозбудовані руїни? Чи я не безсмертний черепок?* (П. Килина). Водночас результат філософських роздумів про сутність людського я, про життєве призначення людини констатується у стверджувальних конструкціях. Граматично та семантично тут домінує займенник першої особи однини, який співвідноситься із негативно-оцінними предикативними конотатами, пор.: *я, божевільний, який ловиться руками за бритву* (Ю. Тарнавський); *Я ж вуличний пил, що вітер підносить* (Б. Рубчак). Такі ілюстрації теж переконливо засвідчують критичний погляд на людину, не вивисуючи її над природою, а підпорядковуючи її стихіям (*вітер підносить*).

Варто відзначити, що показове для української поезики співвіднесення *людина — природа* має численні рефлекси у мовотворчості діаспорних авторів. На думку багатьох дослідників (Б. Рубчак, В. Русанівський), саме ця риса показово зближує загалом модерну стилістику аналізованої поезії з традиційною національною словесністю. Інша річ, що, відштовхуючись від фольклорного принципу семантичної паралелізації, поети демонструють нові, несподівані асоціативні зв'язки, що свідчать про тонке відчуття авторами семантичних можливостей слова. Наприклад: *розмови, що ростуть, мов вишні* (Б. Бойчук); *зломить бажання мої, як вербу* (Б. Бойчук); *Ця яблуня була мені сестрою* (Б. Рубчак); *Вона... розхиляє очі, як кущики трави* (Ю. Тарнавський); *твої очі, як тепла вода на моєму обличчі* (Ю. Тарнавський). Лірично-поетичний струмінь, який засвідчують наведені порівняльні конструкції, виразно контрастує з полярними за експресивно-оцінним забарвленням індивідуально-авторськими порівняннями: *Фіалки подібні до плям на моїх щоках, лілії, як бруд під моїми нігтями* (Ю. Тарнавський).

Інший різновид *антропо-анімістичних асоціацій* репрезентують контексти, у яких

образ *людина* та конкретизатори концепту *природа* не тільки поєднані в мікроконтекстних зв'язках, але й демонструють різні типи граматичної структури метафори. Останні часто оформлюються на основі об'єктних смислових відношень (*Я купую тюльпани, слухаю громи, молюся до калюж, плачу по пролісках* (П. Килина); *Підходжу до вікна, щоб вишню про погоду запитати* (Б. Рубчак), рідше — ступенювання (*Я.. старша від каменя. Я мудріша від гриба, дурніша від води* (П. Килина). Однак іноді у художньому світогляді діаспорних поетів (передусім Ю. Тарнавського) відбувається несподівана абсолютизація антропоцентричних поглядів: *людина* стає не тільки стрижнем поетичного світу, але й його мірилом та конструктором. Із цією метою створюються складні порівняльні та метафоричні комплекси, за якими віддалено прочитуються звичні побутові та ментальні асоціації: *есе повітря зникає за твоєю шиєю; старий чоловік .. встановляє васервагами ночей похилість неба, щоб прирівняти до нього свою похилу шкіру; куди не гляну, я знаходжу ці чорні речі — між моїми пальцями і віями, між моїми устами і кров'ю, між площами і моїми жменями, між кольором моїх очей і морем.*

Як свідчать наведені приклади, для аналізованої поезії показова метонімізація образу людини через стилістичне усамодостатнення поетичної функції *назв частин тіла*. Власне, номінації *очі, уста, серце, руки* належать до традиційно-поетичного словника, пор.: *Тужу за .. м'яким листям твоїх уст* (Ю. Тарнавський); *З криниці уст пливають густі І нагріті голоси»* (Б. Бойчук). Однак такі утворені за фольклорними мотивами епітетні сполуки та генітивні метафори — радше винятки. У поезії авторів західної діаспори відповідні номінації набувають цілковито нового звучання, часто не стільки *підпорядковуючись* стрижневному образу *людина*, скільки формуючи *власну поетичну мікропарадигму*. Наприклад, у мовостилі Ю. Тарнавського вони виступають у ролі самодостатніх об'єктів та суб'єктів поетичної дії: *Жінка йде в сад, бере з собою руки; А вкінці, відкладаючи свої пальці, як олівці, він зійшов по сходах свого тіла в холодну воду; Постійно відчиняються уста, як два поїзди, дві їхні частини постійно віддаляються одна від одної, немов тільки на те, щоб якнайдалше бути віддаленими від себе.* Остання ілюстрація дає уявлення про цікавий і новаторський напрямок інтерпретації образу людини, активно розроблюваний Ю. Тарнавським, — *його урбанізацію*. У рамках метафоротворення цього типу незмінною залишається пріоритетність використання назв частин тіла як стилістично альтернативних до номінації *людина*: *ставлять якнайвищі будинки, щоб важче було жити тілом; руки, устатковані вікнами підміських поїздів і т. ін.*

Модернізація поетичного словника не поширилася, однак, на образ *душа*, який у поезії діаспори реалізується у традиційному ключі, активно вживаючись для окреслення психологічного портрета як негативно-оцінного (*душа була тверда, як напнутий м'яз* (Ю. Тарнавський); *Душа вивихнута, як кінцівка* (Ю. Тарнавський); *І душі висохли, як дикі груші, де зло із лика плетене зросло* (Ю. Коломиєць); *наші душі промінням не встелені* (Б. Рубчак), так і позитивного змісту (*А ви, що душу маєте крилату, лишилися як свідки тих скарбів* (В. Вовк); *Душа, як сонце у воді, в тобі* (Ю. Тарнавський). При цьому традиційна сполучуваність іменника *душа* (напр., *душа — крилата, проміння, сонце*) розширюється за рахунок численних індивідуально-авторських асоціацій (*душа — вивихнута, як кінцівка; тверда, як напнутий м'яз; висохла, як дика груша*).

Образ *людина* належить до концептуальних понять, стилістична реалізація яких відбиває визначальні мовно-естетичні риси стилю певної епохи, школи, окремого автора, твору тощо. У поезії авторів західної діаспори спостерігаємо його опосередкований генетичний зв'язок із національною словесною традицією, натомість помітнішими є смислово-емоційні переакцентування, зумовлені специфікою лінгвопоетичної парадигми цих творів.